

Т.М.Фасолько

Кам'янець-Подільський державний університет

**ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАЛЬНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ В УМОВАХ
ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ**

В умовах особистісно орієнтованого навчання творцем своєї особистості є сама молода людина, якій допомагають увійти в життя, використовуючи активну взаємодію з об'єктами навколишнього світу. Особливостями навчального експерименту в умовах особистісно орієнтованого навчання є створення передумов для розвитку обдарованої особистості за допомогою поступального характеру навчання, на основі оптимізації, наукової організації, автоматизації та інформатизації освітньої діяльності студентів і педагогічних працівників.

In the conditions of the personally focused teaching the creator of personality is a young man himself to whom they help to enter the life using active cooperation with the objects of the world around. The feature of educational experiment in the conditions of the personally focused teaching, is creation of preconditions for development of the gifted personality by means of forward character of teaching on the basis of optimization, scientific organization, automation and informatization of educational activity of students and pedagogical worker.

Докорінні зміни, які проходять в усіх сферах суспільного життя, ставлять перед системою освіти якісно нові вимоги з підготовки висококваліфікованих фахівців, формуванню активної життєвої позиції особистості, запровадження в навчальний процес нових педагогічних технологій, які розвивають самосвідомість особистості, сприяють її самореалізації. Основним завданням навчальної діяльності є становлення особистості людини сучасного суспільства. Поза навчанням не може бути повноцінного розвитку особистості. Навчання стимулює, веде за собою розвиток і водночас опирається на нього.

Особливістю особистісно орієнтованого навчання є суб'єктивний фактор людини, створення умов для повноцінного прояву і розвитку особистісних функцій в процесі навчальної діяльності. Освіта, орієнтована на особистість, досягає своєї мети тоді, коли створюється ситуація власного розуміння особистістю життєвих смислів того, що вивчається. Оскільки людина від природи свідомо управляє своєю поведінкою і діяльністю, то для її успішного навчання потрібно створити умови повноцінного прояву і розвитку особистісних функцій, самореалізації. Тому головним принципом навчання має бути принцип "розвиваючої допомоги", який виявляється в тому, щоб не вказувати людині, що їй робити, не вирішувати її проблеми, а допомогти їй усвідомити себе, активізувати свої внутрішні сили, самостійно зробити вибір, прийняти правильне рішення і нести за нього відповідальність.

Над проблемою особистісно орієнтованого навчання працює багато вчених, які критикують і заперечують авторитарну та технократичну суть освіти, притаманну традиційній школі. Д.Дьюї та інші педагогі-реформатори початку ХХ ст. повністю відкинули пояснювально-репродуктивні методи навчання, розраховані на "зазубрювання", відстоювали позиції, виходячи з потреб особистості. За А.Маслоу особистість — це складна, індивідуальна цілісність, неповторність і найвища цінність, яка має потребу в самоактуалізації — реалізації своїх можливостей.

В умовах особистісно орієнтованого навчання якісний показник досягається при поєднанні спеціального керівництва діяльністю учня (студента) з гуманною установкою на найважливішу цінність — особистість, її природні ресурси, допитливість, вміння робити вибір, приймати рішення, виробляти власні цінності. Вартістю особистісно орієнтованого навчання є передусім увага до внутрішнього світу людини, розвитку особистості шляхом учіння, пошуку інновацій в навчанні. Проте спонтанна діяльність учнів (студентів) і врахування лише їх інтересів при визначенні змісту і методів навчання може порушити систематичність процесу навчання, знизити рівень освіти. Тому необхідно в процесі навчального експерименту змодельовати різноманітні ситуації, вивчити їх, проаналізувати, та вибрати оптимальні моделі.

В даний час існує значна кількість теоретичних концепцій особистісно орієнтованого навчання. Зокрема, психологічно-дидактична концепція І.С.Якиманської розглядає процес учіння як індивідуально значиму діяльність окремого учня, в якій реалізується його суб'єктивний досвід. Тому основою технології особистісно орієнтованого навчання є принцип суб'єктивності освіти. В основу моделі, розробленої В.В.Сериковим, покладено теорію особистості С.Л.Рубінштейна, за якою суть особистості виявляється в здатності займати певну позицію. В.В.Сериков розробив педагогічну технологію особистісно орієнтованих ситуацій. Ця технологія ґрунтується на ідеї реалізації трьох основних характеристик особистісно орієнтованої ситуації: життєвого контексту, діалогічності та ролевої взаємодії її учасників. Н.Є.Мойсеєк стверджує, що у нових концепціях особистісно орієнтованого навчання підсилюється гуманістична спрямованість процесу навчання; розглядається особистість, яка крім соціальних якостей наділена суб'єктивними властивостями (її незалежність, здатність до вибору, рефлексії, саморегуляції); особистість виступає системоутворювальним началом педагогічного процесу; головними цілями освіти стає створення умов для розвитку індивідуальних особистісних здібностей, властивостей; поряд з інтеріоризацією (перетворенням зовнішніх впливів у внутрішній план особистості) важливого значення набуває персоналізація, прагнення до самоактуалізації, самореалізації та інші внутрішні механізми індивідуального саморозвитку.

В умовах особистісно орієнтованого навчання навчальний експеримент має свої особливості. Характер подачі навчального матеріалу повинен забезпечити виявлення змісту суб'єктивного досвіду учня (студента). В процесі навчальної діяльності виклад знань має бути спрямований на їх розширення, структурування, інтегрування, узагальнення та на перетворення наявного досвіду особистості. Постійне узгодження досвіду тих, хто навчається з науковим змістом нових знань, активне стимулювання їх до освітньої діяльності з метою забезпечення можливостей самовираження в ході оволодіння знаннями, створення можливостей вибору при виконанні завдань, розв'язуванні задач, стимулювання до самостійного вибору і використання найбільш значущих способів опрацювання навчального матеріалу — основні дидактичні вимоги до змісту навчального процесу в умовах особистісно орієнтованого навчання. Значну увагу також слід звернути на забезпечення контролю й оцінки не тільки результату, а й процесу учіння.

Виходячи із суті особистісно орієнтованого навчання, потрібно підкреслити, що основною фігурою навчального процесу є учень (студент), діяльність якого коректно і вміло спрямовує педагог, використовуючи навчальні програми глибокого наукового змісту. В методичних рекомендаціях сучасних теоретичних по-

ложень, що стосуються змісту освіти в США сказано, що освітня діяльність повинна бути спрямована на те, щоб молода людина могла реалізувати себе як індивіда, внести корисний вклад в суспільство в якості його члена, повинна навчитись самостійному дослідженню, логічному мисленню, могла стати повноцінним і грамотним учасником життя країни. До кожної молодої людини, яка навчається, вчитель повинен проявити справжній інтерес, повагу і прикласти максимум зусиль для його розвитку. В цьому, напевне, і полягає сутність особистісно орієнтованого навчання.

Широке поле діяльності для навчального експерименту в умовах особистісно орієнтованого навчання дають інформаційні технології в освіті, які здійснюють своєрідний вплив на систему освіти в цілому. При цьому особлива увага приділяється інтеграції навчальної, навчально-наукової, методичної, організаційної діяльності вчителя та учня (студента) в рамках єдиного навчально-виховного процесу. Інформаційні технології навчання, основним інструментом яких є комп'ютер і потужне предметне середовище, дають можливість проектувати особливі навчальні ситуації, що сприяють активним методам навчання, творчому пошуку відповідно до запитів особистості, дають можливість диференціювати навчальний процес за інтересами, здібностями та психологічними особливостями, дозволяють кожному індивіду забезпечити оптимальну інтенсивність роботи.

За Н.Є. Мойсеюком особистісний підхід полягає в тому, що при конструюванні і реалізації педагогічного процесу орієнтуються на особистість як мету, суб'єкт, результат і головний критерій його ефективності. Цей підхід наполегливо вимагає визнання унікальності особистості, її інтелектуальної і моральної свободи, права на повагу; передбачає створення у навчанні і вихованні відповідних умов для природного процесу саморозвитку задатків і творчого потенціалу особистості.

Особистісний смисл є особливим, безстороннім відношенням особистості до цінностей культури, з якою вона взаємодіє. Особистісні смисли визначають спрямованість особистості, її соціальну позицію, самосвідомість, світогляд, ціннісні орієнтації.

Особливостями навчального експерименту в умовах особистісно орієнтованого навчання є створення педагогічних ситуацій спілкування на уроці, яке дає змогу кожному учневі (студенту) виявити ініціативу, самостійність, вибірковість у способах роботи; створення ситуацій для природного самовираження. Важливим є також використання на заняттях дидактичного матеріалу, який дозволяє обрати тому, хто навчається потрібний для цього вид і форму навчального матеріалу. Особливістю є і те, що учень (студент) має право на помилку. Це не повинно його принижувати, а навпаки — стимулює робити аналіз і відповідати за свої рішення.

В умовах освітнього закладу (за О.Киричуком) в процесі навчального експерименту в умовах особистісно орієнтованого навчання до педагога висувається ряд вимог. Це — наявність наукових і спеціальних знань, умінь і навичок; достатньо високий рівень розвитку емоційно-почуттєвої, інтелектуальної та вольової сфер. Але найважливішим є достатній рівень розвитку комунікативного ядра педагога, що дозволяє йому вступати в безпосередній соціальний контакт з учнем. Педагог повинен застосовувати такі прийоми, які спрямовані на індивідуальну підтримку особистості й передбачають діагностику індивідуального рівня розвитку, експертну оцінку його активності, виявлення особистісних внутрішніх проблем, відстеження процесів розвитку.

Проектуючи педагогічний процес в освітньому закладі, необхідно дотримуватися принципу системності, який вимагає виділення певних підсистем:

- виховання — самовиховання;
- навчання — учіння;
- розвитку — саморозвитку.

У своїй діяльності педагог має керуватися природженими особливостями розвитку людини. Під час підготовки до проведення заняття послідовність дій педагога має бути такою:

1. Проаналізувати зміст вивчуваного.
2. Продумати вибір методів керованих вчителем чи самостійної роботи.
3. Вирішити питання про добір репродуктивних чи пошукових методів.
4. З'ясувати домінування індуктивних чи дедуктивних методів.
5. Розв'язати завдання оптимального добору словесних, наочних і практичних методів.
6. Обміркувати доцільність поєднання методів стимулювання.
7. З'ясувати варіанти контролю та самоконтролю.
8. Підготувати запасні варіанти комбінації методів на випадок можливих змін.

Таким чином, в процесі навчального експерименту в умовах особистісно орієнтованого навчання дії педагога повинні спрямовуватись на навчальні можливості особистості, складання індивідуальної карти особистісного (пізнавального) розвитку людини, індивідуальної корекційної програми навчання з опорою на успіх у досягненні позитивних результатів навчання. Побудова уроку направляється на створення умов самореалізації, самостійності кожного учня (студента), розкриття і максимальне використання суб'єктивного досвіду, стимулювання та використання різноманітних способів виконання завдань з правом на помилку, на застосування активних форм спілкування.

Зосередженість на потребах учнів (студентів) припускає знання викладачем цих потреб, що диктуються віковими та індивідуально-психологічними особливостями. Навчальний процес спрямовується на формування потреб людини в навчанні та зацікавленість в одержанні знань, бо особистість не може бути сформована примусово. Особистісно орієнтований підхід передбачає розвиток природних особливостей (фізичного здоров'я, вміння мислити, діяти), соціальних властивостей (бути грамотним, сім'янином, трудівником) і властивостей суб'єкта культури (гуманності, духовності, творчості). В умовах особистісно орієнтованого навчання освіта спрямовується на особистість і шукає можливості найкраще задовільнити її пізнавальні потреби, вирішити проблеми розвитку і педагогічної підтримки. Особистісно орієнтована наука припускає своєрідну інверсію усіх його параметрів: те, що було зовнішнім стосовно спілкування на уроці й ставилося соціальними інститутами (ціль, зміст навчального процесу), стає внутрішнім стимулом, результатом згоди і співробітництвом суб'єктів процесу навчання (В.В.Сєриков). С.Г.Махненко вказує на необхідність забезпечення адаптивності, яку варто розглядати в трьох площинах: адаптивність зовнішня (школа адаптується до умов, в яких живе), адаптивність внутрішня (школа пристосовується до учня, а не навпаки), адаптивна результативність (у самій особистості повинні бути закладені адаптивні якості). В умовах особистісно орієнтованого навчання потрібно акцентувати увагу на психотерапевтичній основі особистісно зорієнтованої педагогіки, під якою розуміють формування і розвиток принципово нових психічно комфортних, ситуативно адекватних, безпечних для самої людини й суспільства способів взаємин між людьми, тобто діяльність педагога повинна носити психотерапевтичний характер.

Узагальнюючи існуючі в науці теоретичні положення, що стосуються особистісно орієнтованої моделі навчання, О.Я.Савченко визначила наступні її ознаки:

- 1) діагностична основа навчання;
- 2) зосередження на потребах учнів;
- 3) гуманізація навчального спілкування;

- 4) співробітництво, співтворчість учнів і вчителя;
- 5) переважання навчального діалогу;
- 6) турбота про фізичне та емоційне благополуччя учнів;
- 7) пристосування методики до навчальних можливостей дітей;
- 8) стимулювання розвитку, саморозвитку і відповідальності учнів.

Особистісно орієнтована модель навчання передбачає розвиток критичного мислення, що потребує неодмінно діалогічної ситуації, вільної, творчої діяльності. Освітні заклади повинні вчити мислити — така суть стратегії, що домінує в дослідженнях вчених різних країн світу. Тільки людина, яка вільно, активно і критично мислить, може об'єктивно оцінити події, зробити правильні висновки, досягти успіхів у різноманітних сферах діяльності. Проблеми розвитку критичного мислення потрібно приділяти значну увагу. Організація особистісно орієнтованого підходу має бути спрямована на розвиток самостійного критичного мислення. Цьому повинна сприяти проблематизація, внутрішня неоднозначність навчальних завдань. За умови розвитку критичного мислення учні (студенти) можуть не тільки послідовно викладати вивчений матеріал, а й висловлювати самостійні розгорнуті оцінювальні судження, переконливо аргументувати їх.

Особистісно орієнтоване навчання має сприяти саморозвитку особистості, допомогти пізнати себе, самовизначитись і самореалізуватись, що дасть можливість правильно визначити і продуктивно будувати життя. Самовизначеність містить у своїй структурі утвердження особистістю значущої і соціально ціннісної позиції у сферах актуальної життєдіяльності. Процес самореалізації включає не лише розкриття можливостей і здібностей суб'єкта, але й усвідомлення, оцінку особистісних ресурсів, визначення особистісно значущих і соціально ціннісних перспектив, активність, спрямовану на самоутвердження в соціумі. Самореалізація практично неможлива без самоусвідомлення, оскільки саме воно дає суб'єктивну інформацію про самого себе. Самореалізація — це процес і результат спрямованості на перспективу. Щоб виразити себе людина має самовизначитись. Творчій самореалізації притаманне не просте відтворення, а розвиток особистісних якостей заради потреб, інтересів. На творчому рівні діяльності процес самореалізації здійснюється самою особистістю. Крім того, на цьому рівні учень (студент) може сам ставити особистісні й соціальні цілі, свідомо прагнути їх досягненню. В такій ситуації спрацьовує механізм самоорганізації, самовдосконалення, саморозвитку. Ті, хто навчається, намагаються оволодіти необхідною інформацією, знаннями, актуалізують ті чи інші здібності, природні задатки і відкидають те, що заважає досягненню конкретних цілей.

Творчий рівень самореалізації “змушує” по-новому подивитися на свої уміння, на характер взаємодії з навколишнім середовищем. З'являються нові проблеми, які треба нестандартно вирішувати, проявити значні вольові й емоційні зусилля і досить високий рівень самоорганізації. Як результат, відбувається актуалізація потенційних накопичень, що зумовлює розвиток і становлення особистості. У процесі самореаліза-

ції особистості і репродуктивний, і творчий рівень реалізуються або паралельно, або у взаємодії, доповнюючи один одного. Тому розмежувати особливості педагогічної дії на тому чи іншому рівні досить складно, оскільки педагог завжди має допомагати у виробленні знань, умінь і навичок.

В процесі особистісно орієнтованого навчання потрібно врахувати ряд факторів (за Н.Слейзером):

- 1) цілеспрямований вплив суспільства на особистість, тобто соціальне становлення в широкому розумінні слова;
- 2) соціальне середовище, в якому людина постійно перебуває, виховується і формується;
- 3) соціально-педагогічне середовище, виховні інститути, в яких перебуває особа;
- 4) активність самої особистості, її повна самостійність у виборі та засвоєнні необхідних знань і їх осмислення в залежності від ситуації, дії, діяльності;
- 5) уміння критично оцінювати власну і чужу позицію, ідеї, установки;
- 6) активна участь у практичній, перетворювальній діяльності.

Поряд із традиційними методами і формами навчальних занять потрібно використовувати й інноваційні технології, проектування, моделювання та інші активні методи навчання. Формою роботи, що враховує індивідуальні особливості може бути індивідуальна соціально-педагогічна картка, яка враховує психологічні особливості і динаміку навчальної діяльності. На основі цієї картки розробляється програма індивідуальної роботи. Ця програма є різновидом новітніх технологій у навчальному процесі, яка сприяє розвитку творчої особистості.

Список використаних джерел:

1. *Безпалько В.П.* Слагаемые педагогической технологии — М., 1999.
2. *Бех І.Ю.* Особистісно зорієнтоване виховання — нова освітня філософія // Педагогіка толерантності. — 2001. — № 1.
3. *Бондаревская О.В.* Теория и практика личностно ориентированного образования // Педагогика. — 1996. — № 5.
4. *Белухин Д.А.* Основы личностно ориентированной педагогики. Часть 2. — М.-Воронеж, 1996.
5. *Брейтгамм Э.К.* Обучение математики в личностно ориентированной модели образования // Педагогіка. — 2000. — № 10.
6. *Кутцова В.* Про особистісно зорієнтоване навчання // Диво слово. — 2000. — № 7.
7. *Мойсеюк Н.Є.* Педагогіка. — К., 2003.
8. *Пехота О.М.* Освітні технології: Навчально-методичний посібник. — К.: А.С.К., 2001.
9. *Якимовская И.С.* Разработки технологии личностно ориентированного обучения // Вопросы психологии. — 1995. — № 2.

Отримано: 26.04.2004